

УДК 930.1+329(477.83/86)''18/19''

Наталія ВИННИК

Львівський державний університет внутрішніх справ

Галина ГЛАДКА

Івано-Франківський національний медичний університет

СТАНІСЛАВСЬКА (ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА) ЄПАРХІЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Стаття присвячена Станіславській (Івано-Франківській) єпархії в сучасній українській історіографії. В ній узагальнено досвід сучасних істориків та з'ясовано основні напрями сучасної історіографії щодо цієї проблематики.

Ключові слова: *Станіславська єпархія, сучасна історіографія.*

Сучасний стан суспільства та релігійне становище в Україні, що характеризується постійною напругою та спекулюванням з боку окремих політичних сил і тяжінням зовнішньополітичних чинників, зумовлюють актуальність дослідження даної проблеми. Особливо актуальним воно виглядає на фоні сучасного протистояння на рівні державному та одночасно початку діалогу щодо зближення церков на рівні суто людському. Мова йде про початок переговорного процесу щодо об'єднання українських церков. Важливим фактором цього процесу є аналіз праць з даної тематики у сучасній вітчизняній історіографії, яка у вивченні цього питання має ряд особливостей.

Історія Української Греко-Католицької Церкви та в цьому контексті її складова – історія Станіславської (Івано-Франківської) єпархії викликала значний інтерес у дослідників різних спеціальностей – богословів, істориків, релігієзнавців, філософів, соціологів.

На сьогодні цілий ряд інституцій фахово займається дослідженням церковної проблематики, у тому числі й історії УГКЦ. Серед них варто відзначити наукові здобутки Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України в м. Києві, Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства, Львівського музею історії релігії, дослідження викладачів та аспірантів історичних та філософських спеціальностей багатьох ВНЗ країни. Їхніми зусиллями проводяться щорічні наукові конференції, семінари та круглі столи, які заповнюють «білі» плями в історії Церкви.

Також слід відзначити, що проблемами Станіславської єпархії займається новостворений Інститут історії Церкви при Івано-Франківському богословському університеті імені св. Івана Золотоустого.

Сучасний етап української історичної науки характеризується посиленням інтересу фахівців до одного з напрямків історіографічних досліджень – біоісторіографії. Комплексне дослідження світогляду громадсько-політичних діячів, їх політичної спадщини не тільки наповнює конкретним змістом наші уявлення про розвиток подій минулого,

а й дозволяє посилити вивчення багатьох аспектів щоденного життя тогочасного суспільства: від проблемного до кадрового та організаційного. Сюди цілком справедливо можна віднести дослідження життя і діяльності провідних діячів Церкви, її митрополитів. Серед найбільш вивчених постатей, звичайно, митрополит Андрей Шептицький. Це одна із найвпливовіших, найколеритніших постатей історії західноукраїнських земель першої половини ХХ ст. Саме він сфокусував у собі всю велич і трагедію Української Греко-Католицької Церкви. Він був єпископом Станіславської єпархії всього один рік – з 1899 по 1900 рр., але вніс значну лепту в її розвиток.

Величезна кількість праць, присвячених півстолітній церковно-релігійній та національно-політичній діяльності митрополита А. Шептицького, дозволяє говорити про оформлення в українській суспільній думці та історіографії окремого шептицькознавчого напрямку. Різні за характером і рівнем спроби його аналізу засвідчують науковий ступінь вивчення цієї проблеми. Зважаючи на чималу кількість такого роду історіографічних праць й оглядів, зупинимося на головних із них, що стосуються й теми нашого дослідження. Йому присвячено ряд дисертаційних та інших досліджень. Серед них можемо відмітити наступних авторів: С. Гнота¹, Г. Гладку², Я. Заборовського³, І. Чорновола⁴, Я. Біласа⁵ та інших.

Релігійну та ідейну толерантність у цих питаннях виявляють польські історики, а також представники молодшої генерації російських науковців. Спостерігаємо явище, коли сучасні українські дослідники, ігноруючи здобутки останніх, активніше використовують напрацювання своїх польських колег. Тим часом постать митрополита А. Шептицького давно вийшла за межі національних історіографій, що спонукає ширше використовувати їхні здобутки, які мають слугувати джерелом для творчого взаємозбагачення та давати підстави для здорових наукових дискусій.

Крім того, значну увагу привертають праці, присвячені й іншим видатним постатям Греко-Католицької Церкви, наприклад Григорію Хомишину – єпископу Станіславської єпархії з 1904 по 1917 роки. Так, прикарпатський науковець О. Єгрешій спробував дати характеристику митрополиту як релігійно-церковному, так і, одночасно, громадсько-політичному діячу⁶.

Новим полем апробації прогресивних ідей, методологічних підходів, дослідницького інструментарію стали конференції та круглі столи.

¹ Гнот С. Митрополит А. Шептицький і розвиток національної культури Галичини в міжвоєнний період / С. Гнот // Історія релігій в Україні. Праці XII Міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). – Книга 1. – Львів: Логос, 2002. – С. 113-117.

² Гладка Г.Л. Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899–1939) : Автореф. дис ... канд. іст. наук. / Г. Гладка. – Чернівці, 2000. – 18 с.

³ Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький: нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865–1944 рр.) / Я. Заборовський. – Івано-Франківськ, 1995. – 64 с.

⁴ Чорновол І. Митрополит Андрей Шептицький у спогадах Олександра Барвінського / І. Чорновол // Київська церква. – 2001. – № 2-3. – С. 287–293.

⁵ Білас Я. І. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців: Дис. ... канд. іст. наук: 09.00.11 / Я. Білас / Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Відділення релігієзнавства). / Я. Білас. – К., 2003. – 18 с.

⁶ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / О. Єгрешій. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 168 с.

У першій половині 90-х рр. ХХ століття у Львові щороку проходили круглі столи на тему «Історія релігій в Україні», тези повідомлень яких містять багато цікавих матеріалів, порушених проблем та спроб їх розв'язання. Визнаний фахівець у цій галузі професор А. Колодний у ході проведення II круглого столу зупинився на методологічних засадах наукового відтворення історії релігії в Україні, виділивши його рівні:

1) історія всіх тих релігій та конфесій, які виникли або поширюються серед корінного і некорінного населення;

2) історія релігій власне українського народу, які виникли на національному ґрунті, і тих, які, прийшовши в Україну від інших етносів, здобули національне визнання;

3) історія народних вірувань як основа релігійної духовності українців⁷.

Значну увагу специфіці діяльності УГКЦ приділено у працях В. Марчука. Зокрема, на думку автора, яку він висловлює у своїй монографії «Українська Греко-Католицька Церква. Історичний аналіз», український греко-католицизм органічно синтезував східну і західну християнські традиції та досить рельєфно проявив свою національно-культурну індивідуальність у Центрально-Східній Європі. На сучасному етапі розвитку української державності УГКЦ, спираючись на вивірені століттями християнські цінності та моральні засади, здатна виховати не лише духовно багату, а й національно свідому особистість шляхом формування системи ідей і цінностей, що можуть бути прийняті суспільством як засадничі умови його віровчення⁸.

Зважаючи на велику кількість сучасних праць, що стосуються історії Греко-Католицької Церкви, які масово почали виходити друком, особливо на початку ХХІ ст., та обмежені рамки статті ми надалі зосередимо увагу на працях, які безпосередньо стосуються історії діяльності Станіславської (Івано-Франківської) єпархії.

У цьому контексті хронологічно першою можна відзначити статтю В. Полека, яка вийшла друком у 1995 році і присвячена безпосередньо історії Івано-Франківської греко-католицької єпархії⁹. Особливо автор відзначає, що митрополит Андрей Шептицький обстоював кандидатуру ректора Львівської духовної семінарії отця-доктора Григорія Хомишина¹⁰.

Краєзнавець і дослідник історії церкви Р. Делятинський присвятив свою працю саме історії Станіславської єпархії, хронологічно охопивши 1885–1900 рр. Його дослідження стосується передісторії Станіславської єпархії (1790–1885) та висвітлює діяльність трьох перших єпископів – Юліана Пелеша, Юліана Сас-Куїловського та Андрея Шептицького¹¹.

⁷ Колодний А. Методологічні засади наукового відтворення історії релігії в Україні / А. Колодний // Історія релігій в Україні / Тези повідомлень II круглого столу (Львів, 4-5 травня 1992 р.). – Київ – Львів, 1992. – С. 30-32.

⁸ Марчук В.В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.

⁹ Полек В. Нарис історії Івано-Франківської греко-католицької єпархії / В. Полек // Шематизм Івано-Франківської Української Греко-Католицької Церкви станом на 10 листопада 1995 року Божого. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1995. – С. 99-156.

¹⁰ Полек В. Нарис історії Івано-Франківської греко-католицької єпархії... – С. 131–132.

¹¹ Делятинський Р. Історія Станіславської єпархії (1885–1900 рр.) / Р. Делятинський. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. – 96 с.

Автор обґрунтовує тезу про те, передісторія Станіславівської єпархії, зокрема період з 1790 по 1885 роки, був значно тривалішим, ніж власне історія від її заснування до ліквідації на Львівському соборі в 1946 році. Таке співвідношення, на думку автора, є цілком закономірним, а не парадоксальним, зважаючи на умови, в яких розвивалась українська Греко-Католицька Церква¹². Зазначена праця розпочала вивчення історії Станіславської єпархії саме крізь призму вивчення діяльності єпископів, що перебували на владичому престолі.

Доктор богослов'я о. І. Луцький, на думку колективу авторів монографії, присвяченої діяльності єпархії, є першим із науковців, який дав короткий історичний нарис виникнення і діяльності Станіславської єпархії¹³.

Значну увагу та велику кількість архівних матеріалів використав у своїх статтях та монографічних дослідженнях архівіст та дослідник історії Церкви І. Андрухів¹⁴. Науковець приділяє значну увагу різним аспектам діяльності УГКЦ, яка стосується Прикарпаття. В 2004 році вийшла ще одна монографія того ж автора, яка висвітлює релігійне життя та його особливості на Прикарпатті в 1944–1990 рр. Монографія аналізує та розкриває діяльність Церкви від післявоєнного періоду, вимушеного Львівського собору та катакомбного періоду до часу легалізації церковної організації¹⁵.

Хронологічно наступною є праця цього ж автора, присвячена політиці радянської влади у сфері релігії та конфесійного життя на Прикарпатті в 40–80-х роках ХХ ст. У ній висвітлено релігійну та суспільно-політичну ситуацію на Прикарпатті в 1939–1944 рр. та розкрито сутність радянського антирелігійного законодавства. Досліджено вплив установлення радянської влади в регіоні на конфесійне життя. У даній праці простежено особливості боротьби місцевих органів влади та силових структур із «залишками уніатства» у 1946–1959 рр. та проаналізовано наслідки науково-атеїстичної пропаганди у 1960-х рр.¹⁶.

На нашу думку, значним внеском праці є те, що автором у ній здійснено порівняльний аналіз впливів релігії і традицій на свідомість громадянства Прикарпаття у період суцільної атеїзації.

Маємо відзначити ряд праць І. Андрухіва, які вийшли у співавторстві із П. Кам'янським. Зокрема, слід назвати монографію, в якій висвітлюються суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці

¹² Там само. – С. 11.

¹³ Луцький І. Створення Станіславської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви / І. Луцький. – Івано-Франківськ: Таля, 2004. – 280 с.; Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Наукова монографія / І. Андрухів, О. Лисенко, І. Пилипів. – Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. – С. 39.

¹⁴ Андрухів І. Галицька Голгофа. Ліквідація ГКЦ на Станіславщині в 1945–1961 рр. / І. Андрухів. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1997. – 84 с.; Андрухів І. Релігійна ситуація на Прикарпатті в 1944–1945 рр. історико-правовий аналіз / І. Андрухів // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9 – Част. 3. – С. 8–19.

¹⁵ Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 рр. Історико-правовий аналіз / І. Андрухів. – Івано-Франківськ: Івано-Франківська обласна друкарня, 2004. – 344 с.

¹⁶ Андрухів І. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40–80-х роках ХХ століття. Історико-правовий аналіз / І. Андрухів. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. – 432 с.

30-х – 50-х рр. ХХ ст., та ще одне монографічне дослідження цих же авторів щодо історії релігійного життя Прикарпаття¹⁷.

Ряд одноосібних статей івано-франківського дослідника П. Кам'янського висвітлюють різні періоди в історії Станіславської єпархії та присвячені перебуванню єпископів на владичому престолі¹⁸.

Не можна не відзначити і праці І. Пилипіва, які присвячені УГКЦ в цілому і одночасно є дотичними до нашої проблематики, тобто висвітлюють у цьому руслі діяльність та історію Станіславської єпархії¹⁹.

Комплексна монографія колективу авторів І. Андрухів, О. Лисенка та І. Пилипіва, яка вийшла друком у 2010 році, висвітлює діяльність Станіславської (Івано-Франківської) єпархії УГКЦ в умовах різних політичних режимів. У монографії ґрунтовно аналізуються державно-церковні відносини та релігійні процеси в житті єпархії, діяльність єпископів, духовенства та їх вплив на релігійне, культурно-просвітницьке та політичне життя краю.

Монографічне дослідження складається з п'яти розділів. Перший розділ висвітлює стан розробки проблеми, джерельну базу та методологічні основи.

У другому розділі розкрито утворення та діяльність Станіславської єпархії в умовах Австро-Угорщини (1885–1918 рр.). В цьому розділі йдеться про політичну та релігійну ситуацію в Галичині напередодні утворення єпархії та аналізується діяльність єпископів Юліана Пелеша, Юліана Сас-Куїловського, Андрея Шептицького, Григорія Хомишина.

Наступний розділ праці присвячений релігійному життю єпархії за часів ЗУНР та у міжвоєнну добу. Хронологічно цей період відображає 1918–1939 рр. і висвітлює організаційно-кадрове зміцнення єпархії в 20–30-ті рр. ХХ ст., створення та діяльність на теренах єпархії релігійно-просвітницьких товариств та вплив політичних процесів на діяльність єпископа Г. Хомишина.

Четвертий розділ висвітлює становище УГКЦ та єпархії в роки Другої світової війни. Тут йдеться про релігійне життя в умовах першої радянізації краю та нацистського режиму.

¹⁷ Андрухів І. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30-х – 50-х рр. ХХ ст. Історико-політологічний аналіз / І. Андрухів, П. Кам'янський. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. – 364 с.; Андрухів І. Історія релігійного життя в Галичині та на Прикарпатті: історико-правовий аналіз / І. Андрухів, П. Кам'янський. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 364 с.

¹⁸ Кам'янський П. Утворення Станіславської Греко-Католицької єпархії та відкриття кафедрального собору Святого Воскресіння / П. Кам'янський // *Культура народів Причорномор'я*. – 2003. – № 46. – С. 141–147; Кам'янський П. Єпископ Юліан Сас-Куїловський на владичому престолі в Станіславові (1891–1899): висока місія священничого служіння / П. Кам'янський // *Культура народів Причорномор'я*. – 2004. – № 50. – С. 132–140; Кам'янський П. Митрополит А. Шептицький на владичому престолі в Станіславові 1899–1900 рр. / П. Кам'янський // *Культура народів Причорномор'я*. – 2004. – № 52. – С. 137–143.

¹⁹ Пилипів І. Державотворча політика греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20–30 років ХХ ст. / І. Пилипів // *Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи*. – Львів, 2001. – С. 90–95; Пилипів І. Українська Греко-Католицька Церква в період німецької окупації (1941–1944 рр.) / І. Пилипів // *Галичина*. – 2002. – № 8. – С. 108–115; Пилипів І. Станіславський період життя і служіння Миколая Чарнецького / І. Пилипів, Р. Делятинський // *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий пастир»: Збірник наукових праць* / Гол. ред. Р.А. Горбань. – Випуск 6. Богослов'я: до 130-річчя з дня народження блаженного Миколая Чарнецького. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський богословський ун-т, 2014. – С. 31–50.

В останньому розділі монографії йдеться про катакомбний період та легалізацію діяльності єпархії. В ньому розкрито виникнення руху за відновлення УГКЦ, особливості підпільної діяльності в 60-х рр. та 70–80-х рр., а також легалізація єпархії та її організаційне становлення в перші роки незалежності²⁰.

Таким чином, автори ставили перед собою завдання на прикладі Станіславської єпархії УГКЦ показати максимальне наближення до реалій релігійного життя в регіоні, виявити визначальні тенденції церковно-державних відносин у широкому суспільно-політичному контексті, що їм повною мірою вдалося висвітлити. На сьогодні ця праця є найбільш повною у висвітленні історичного розвитку Станіславської єпархії.

Отже, підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що сучасна вітчизняна історіографія, перебуваючи у стані пошуку нових парадигм, переживає цілком логічний еволюційний етап, який отримав назву «націоналізація історії». Намагання переважної більшості дослідників опрацьовувати тематику здебільшого історії ГКЦ та Станіславської єпархії, карально-репресивні акції проти них залишає без уваги аналіз важливих суспільних обставин, в умовах яких проходило духовне життя населення Прикарпаття і до яких, крім уже перелічених, слід віднести питання релігійної свідомості населення, взаємини між віруючими різних конфесій, діяльність уповноважених у справах релігій, роль силових структур та громадських організацій у боротьбі з релігійними впливами та інші, хоча певні спроби в даному напрямку все-таки є.

Natalia VYNNYK
Galina HLADKA

**STANISLAVSKY (IVANO-FRANKIVSK)
DIOCESE GREEK CATHOLIC CHURCH IN CONTEMPORARY
UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY**

The article draws out the: history of the diocese of Stanislaviv: the modern historiography of this problem. According to the aim of the article I'll try to solve the next tasks: to generalize the experience of modern historians about Greek-Catholic Church to expose the main trends in the modern historiography.

Keywords: *diocese of Stanislaviv, modern historiography.*

²⁰ Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Наукова монографія. / І. Андрухів, О. Лисенко, І. Пилипів. – Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. – 500 с.